

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Шпеник Сільвія Золтанівна

УДК 371.134:364 – 43 (73+410):376.5

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ
В США ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Бартош Олена Павлівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет», завідувач кафедри іноземних мов.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, завідувач
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Полехіна Вікторія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла
Тичини, доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи

Захист відбудеться 9 грудня 2016 року о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано 8 листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціальна, економічна та політична криза, що охопила все сучасне суспільство, для різних країн має спільні характерні риси – посилення соціальної відчуженості серед молоді, значне поширення девіантних проявів (крадіжок, наркоманії, жебрацтва, проституції тощо). Сім'я стає все менше здатною до піклування про дітей і виконання батьківських обов'язків, нерідко створюючи умови, небезпечні для життя і розвитку дітей, внаслідок чого значна частина з них мають проблеми фізичного, психічного та соціального характеру і належать до групи ризику через потенційну небезпеку поглиблення подальшої соціальної деформації особистості. До вищезгаданого додається і різке погіршення екології, війни, міграція, зубожіння населення та безліч інших чинників, що теж зумовлюють зростання кількості «дітей групи ризику». В Україні ситуація ускладнюється тривалими воєнними діями на сході країни внаслідок чого діти страждають найбільше. Отже, соціально-правовий захист і підтримка «дітей групи ризику» (бездоглядні, педагогічно занедбані, афективні, важковиховувані, з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку) має стати одним з пріоритетних напрямів сучасної соціальної державної політики.

В зв'язку з цим, актуалізується проблема професійної підготовки фахівців для роботи з «дітьми групи ризику», зокрема, соціальних працівників.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідженню теоретико-методологічних основ соціальної роботи й окремих аспектів підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів в Україні та за рубежом присвячені роботи вітчизняних науковців В.Баженова, О.Бартош, Н.Гайдук, А.Капської, О.Карпенко, І.Козубовської, Т.Логвиненко, М.Лукашевича, І.Мельничук, Л.Міщик, І.Парфанович, В.Полехіної, В.Поліщук, О.Пришляк, Н.Собчак, І.Трубавіної, Т.Федорченко та ін. Проте професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» не була предметом спеціальних педагогічних досліджень.

Водночас, в багатьох зарубіжних країнах, наприклад, у США, Великій Британії, є значні здобутки в дослідженні проблеми підготовки соціальних працівників до професійної діяльності, в тому числі й до роботи з «дітьми групи ризику»: Х.Берлінер (H.Berliner), Дж.Мек Віртер (J.McWhirter), Е.Гінзберг (E.Ginzberg), Л.Кубан (L.Cuban), М.Остов (M.Ostow) та ін.), які, безперечно, заслуговують уваги.

Актуальність проблеми, недостатня розробленість її теоретичних і практичних аспектів та наявні суперечності (між: збільшенням кількості «дітей групи ризику» і недостатньою увагою суспільства і соціальних інститутів до цієї проблеми; зростанням вимог до рівня професійної компетентності соціальних працівників і реальним станом їх підготовки у вищих навчальних закладах до роботи з «дітьми групи ризику»; наявністю зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців соціальної роботи і недостатнім його вивченням і використанням

прогресивних ідей у вітчизняних ВНЗ) зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми групи ризику в США та Великій Британії».

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» відповідно до планів науково-дослідних робіт, зокрема комплексної теми «Теоретико-методологічні засади особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців» (№ 378 (083.9)). Тема дисертації затверджена вченою радою Ужгородського національного університету (протокол №10 від 27.10.2008 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику».

Предмет дослідження: структура, зміст та організація професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії.

Мета дослідження полягає у виявленні найбільш суттєвих особливостей професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» у вищих навчальних закладах США та Великої Британії і визначенні можливостей використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду у вищих навчальних закладах України.

Відповідно до мети дослідження визначено **завдання**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, з'ясувати сутність поняття «діти групи ризику».
2. Виявити особливості соціальної роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії.
3. Охарактеризувати структуру, зміст, форми і методи професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії.
4. Обґрунтувати можливості використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» у вітчизняному освітньому просторі.

Для реалізації визначених завдань використовувалися такі **методи** дослідження: *теоретичні* – аналіз філософських та психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження для систематизації та узагальнення наявних даних, визначення сутності основних понять дослідження, виявлення сучасного стану досліджуваної проблеми та можливостей її вирішення; порівняльний аналіз для виявлення особливостей професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США, Великої Британії та України; *емпіричні* – спостереження, анкетування,

бесіди з науковцями, практичними соціальними працівниками, які дали можливість всебічно проаналізувати зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у контексті формування системи соціальної освіти України:

– виявлено найбільш суттєві особливості професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Великої Британії до роботи з «дітьми групи ризику» (багаторівневість підготовки; профвідбір; міждисциплінарний характер навчання; оптимальне поєднання теоретичної і практичної підготовки; формування мотивації студентів до роботи з «дітьми групи ризику»; волонтерська діяльність; широке використання інтерактивних методів навчання, сучасних технічних засобів, дистанційного навчання, потенціалу самостійної, індивідуальної, дослідницької роботи студентів; підготовка студентами портфоліо; система супервізії; тьюторство (у Великій Британії); наявність у планах підготовки обов'язкових дисциплін, що безпосередньо спрямовані на підготовку соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику»; «подвійна концентрація» магістерських програм (dual concentration); впровадження наукових ступенів з соціальної роботи (доктор соціальної роботи (DSW) й доктор філософії соціальної роботи (Ph.D); партнерська співпраця з соціальними закладами і потенційними роботодавцями, залучення їх до розробки програм підготовки фахівців; чіткі орієнтири на подальше працевлаштування; обов'язкова післядипломна освіта з отриманням Сертифіката соціального працівника вищого рангу, який спеціалізується на роботі з дітьми, молоддю та сім'ями (Certified Advanced Children, Youth and Family Social Worker).

– охарактеризовано специфіку роботи соціальних працівників в різних соціальних закладах і службах;

– здійснено порівняльний аналіз структури, змісту та організації професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США, Великої Британії і України та обґрунтовано можливості реалізації прогресивних ідей зарубіжного досвіду у вітчизняному освітньому просторі.

Подальшого розвитку набули наукові підходи до тлумачення поняття «діти групи ризику», положення щодо основних тенденцій розвитку соціальної освіти в США, Великій Британії та Україні.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо можливостей використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» у вищих навчальних закладах України; розробці на основі матеріалів дослідження та впровадженні в навчальний процес змістового модуля «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії» до спецкурсу «Соціальна робота за рубежом».

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами ВНЗ для розробки нових курсів і вдосконалення вже існуючих у процесі підготовки фахівців соціальної роботи, студентами під час підготовки курсових і магістерських робіт, практичними соціальними працівниками.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес підготовки майбутніх соціальних працівників ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 2709/01–27 від 10.10.2014 р.), Тернопільського національного педагогічного університету (довідка № 1340–33/03 від 02.10.2014 р.), Миколаївського національного університету (довідка № 274/1283 від 16.10.2014 р.)

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертаційній роботі наукові результати отримані самостійно. В монографії [1] автору належить III розділ; в монографії [2] – III розділ; в монографії [3] – V розділ. У спільній статті [7] проаналізовано загальну структуру і функціонування британської системи опіки і соціально-правового захисту неповнолітніх; у статті [9] розкрито зміст дистанційного курсу «Соціальна робота з дітьми та сім'ями» Відкритого Університету; в статті [11] виокремлено фактори, які дають змогу віднести дітей до групи ризику; в статті [12] розглянуто питання підготовки студентів на ступінь PhD у сфері соціальної роботи; в статті [15] визначено історичні етапи у розвитку моніторингу якості вищої освіти США; в статті [32] виокремлено фактори, які зумовлюють появу «дітей групи ризику».

Апробація результатів дослідження здійснювалися під час виступів з доповідями на: *міжнародних* наукових конференціях – «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи «ризик» (м.Ужгород, 2007), «Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу» (м.Чернівці, 2007), «Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми групи «ризик» (м.Ужгород, 2009), «Соціальна робота та соціальне середовище» (м.Сегед, Угорщина, 2010), «Практична соціальна робота і підготовка фахівців соціальної сфери» (м.Ужгород, 2010), «Вдосконалення підготовки фахівців соціальної роботи в світлі вимог Болонської системи» (м.Ужгород, 2011), «Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи» (м.Ужгород, 2013), «Професійна підготовка студентів соціально-професійної сфери – освітня складова суспільного розвитку» (м.Київ, 2014), «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: соціальна робота і здоровий спосіб життя» (м. Ужгород, 2014), «The Top Actual Researches in Modern Science» (м.Аджман, ОАЕ, 2015), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» (м.Львів, 2016); *всеукраїнських* – «Правова освіта перед викликами сучасності» (м.Київ, 2011); *науково-практичних* конференціях – «Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді» (м.Ужгород, 2010).

Публікації. Результати дослідження відображено в 35 друкованих працях, серед яких: 3 монографії (у співавторстві), 15 статей у наукових фахових виданнях України (з них – 11

одноосібних), 2 статті – у зарубіжних наукових періодичних виданнях), 2 навчально-методичні розробки, 13 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування, з них – 175 іноземною мовою), 17 додатків на 142 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 234 сторінки, з них 198 сторінок основного тексту, містить 13 рисунків і 1 таблицю.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, методи дослідження; сформульовано наукову новизну, практичне значення здобутих результатів; наведено дані про їх апробацію і впровадження; охарактеризовано структуру дисертації.

У **першому розділі «Основні наукові підходи до визначення поняття «діти групи ризику» в зарубіжній і вітчизняній психолого-педагогічній літературі»** на основі аналізу наукової літератури розкрито сутність поняття «діти групи ризику», проаналізовано особливості соціальної роботи з «дітьми групи ризику» у Великій Британії та США.

У розділі, спираючись на результати наукових досліджень вітчизняних (Б.Андрієвський, С.Архипова, С.Вайда, І.Зверева, Г.Золотова, І.Козубовська, К.Левченка, В.Оржеховська, С.Харченко та ін.), а також зарубіжних учених (М.Герцог (M.Herczog), Ж.Ковач (Zs.Kovács), Дж.Коулмен (J.Coleman), К.Лопес Вілаплана (C.López Vilaplana), Н.Ричкова, А.Хагел (A.Hagell) та ін.), з'ясовано, що до категорії «діти групи ризику» належать діти: з проблемами у розвитку без різко вираженої клініко-патологічної характеристики; з вираженими відхиленнями в характері та психопатоподібною поведінкою, з емоційними порушеннями; з проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації; з гіпердинамічним синдромом; які перебувають в умовах деривації; неблагополучних родин; які пережили насильство; які залишилися без опіки батьків; обдаровані діти.

У процесі дослідження виявлено, що у вітчизняній та зарубіжній науковій психолого-педагогічній літературі поняття «діти групи ризику» має низку синонімічних визначень: «важкі», «проблемні», «конфліктні», «дезадаптовані», «афективні», «педагогічно занедбані», «деструктивні» тощо.

На підставі аналізу результатів наукових досліджень І.Дементєвої, Д.Елліот (D.Elliott), М.Клевер (M.Clever) Р.Комінські (R.Kominski) Л.Я.Оліференко, Т.Шульги з'ясовано фактори, через які діти потрапляють до групи ризику: медико-біологічні; соціально-економічні; психологічні; педагогічні. Основна складність соціальної ситуації розвитку більшості «дітей групи ризику» полягає в порушенні внутрішньо-сімейних міжособистісних емоційних зв'язків та дитячо-

батьківських відносин; в тому, що їм довелося пережити серйозні емоційні травми, важкі особистісні втрати, ранню депривацію, що призводить до особистісних деформацій.

Вивчення британського досвіду соціальної роботи з «дітьми групи ризику» свідчить, що ця робота має комплексний характер і здійснюється такими структурами: департамент соціальної роботи; департамент освіти; служби охорони здоров'я; доповідач у справах неповнолітніх; поліція; волонтерські організації. Основні напрями соціальної роботи: діагностичний, аналітичний, корекційний, освітньо-профілактичний і робота з сім'єю дитини. Щодо вибору пріоритетних цілей і завдань в роботі з «дітьми групи ризику» найбільш важливими є формування таких соціальних і життєвих навичок, які дають змогу дітям подолати негативний досвід і більш успішно соціалізуватися.

У процесі дослідження встановлено, що американська система соціального захисту і допомоги дітям має багато спільного з британською, але є менш централізованою. Її функціонування забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремих штатів. У США, згідно з федеральними законами та законами штатів, захист дітей від усіх факторів ризику покладено на державні служби захисту дітей, які підпорядковані Департаменту соціальних служб. Зазвичай, в діяльності служб наявні такі основні етапи: 1) повідомлення; 2) розслідування справи; 3) втручання (конкретна послуга, підтримка, терапія); 4) завершення справи. До першочергових завдань служб захисту дітей і профілактики належать: розгляд заяви про насильство та занедбання; встановлення причини насильства та занедбання; запобігання подальшому нанесенню ушкоджень дітям; визначення основних інтересів дітей; прийняття заходів щодо покращення здатності сім'ї утримувати дітей у безпеці вдома; вилучення дітей з небезпечних умов; опікунство над дітьми за потреби; направлення батьків до інших служб та організацій і допомога батькам у вирішенні різних проблем.

У другому розділі «Зміст і форми організації підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в навчальних закладах Великої Британії» проаналізовано реформи в галузі соціальної освіти Великої Британії, схарактеризовано особливості професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику».

У процесі дослідження встановлено, що структура підготовки дипломованих фахівців у Великій Британії до 2001 року визначалася Центральною радою з питань освіти та підготовки кадрів для соціальної роботи (Central Council for Education and Training in Social Work). З 1 жовтня 2001 року ця організація припинила функціонування, її повноваження передані національним радам з питань надання соціальних послуг у відповідних регіонах країни (Англія, Уельс, Північна Ірландія, Шотландія). Сфера їх обов'язків охоплює: ведення та публікацію реєстру представників професій; затвердження освітніх стандартів, необхідних для ефективної

практики соціального працівника; підтримку високого рівня професійної теоретичної і практичної підготовки; розслідування скарг та прийняття відповідних заходів.

З'ясовано, що, починаючи з 2011 р., у Великій Британії реалізуються масштабні реформи в організації соціальної роботи та підготовці соціальних працівників, які охоплюють такі аспекти: створення Ради фахівців з питань охорони здоров'я та опіки; розробка стандартів професійної кваліфікації; вдосконалення стандартів для працедавців та супервізії; розробка вимог безперервного професійного розвитку; посилення співпраці вищих навчальних закладів з роботодавцями та клієнтами соціальних служб; моніторинг і оцінка соціальної роботи за місцем працевлаштування фахівця впродовж року; організація та проведення практики; програми підготовки соціальних працівників; відбір на вступ до програми; отримання дипломів і ступенів з соціальної роботи. Диплом практичного соціального працівника (DipSW), що його видавала Центральна рада до 2001 р., був замінений на ступінь у галузі соціальної роботи (Degree in Social Work) – визнана кваліфікація у Великій Британії для соціальних працівників.

Визначені державні стандарти професійної підготовки для соціальних працівників, які спеціалізуються на роботі з різними категоріями населення: дітьми і підлітками; правопорушниками та ув'язненими; хворими; особами з обмеженими можливостями; людьми похилого віку. Зміст освіти і програм з підготовки для отримання ступеня з соціальної роботи в Англії, Шотландії, Уельсі і Північній Ірландії, є, по суті, однаковим, але беруться до уваги відмінності в законодавстві і способи надання соціальних послуг.

Підготовка соціальних працівників організовується та забезпечується університетами або коледжами у співпраці з різними типами соціальних агентств, які беруть на себе спільну відповідальність за відбір студентів, їх навчання й оцінювання, а також підтримку їх підготовки на сучасному рівні.

Результати аналізу навчальних планів і програм підготовки соціальних працівників у Великій Британії свідчать, що всі вони обов'язково передбачають вивчення студентами дисциплін: «Психологія (загальна, вікова, соціальна)», «Соціологія», «Соціальні структури», «Соціальна політика», «Управління», «Право», «Соціальне законодавство», «Теорія і практика соціальної роботи», «Філософія соціальної роботи», «Етика» та ін., а також різних спецкурсів. У підготовці соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» особливо важливими є такі дисципліни: «Спілкування з дітьми та молоддю»; «Розвиток дитини»; «Суспільство, сім'я та соціальна політика»; «Оцінка поведінки батьків»; «Підтримка сімей: спільна та допоміжна опіка, розміщення на проживання»; «Планування та процес опіки»; «Робота з дітьми з особливими потребами та їх сім'ями»; «Правові аспекти роботи з неповнолітніми правопорушниками»; «Дитяча кривда». Основною дисципліною у підготовці фахівців соціальної роботи до роботи з «дітьми групи ризику» в освітніх закладах Великої Британії вважають дисципліну «Соціальна

робота з дітьми та сім'ями». Її пропонують для вивчення бакалаврам на 2-му або 3-му курсах денної форми навчання та магістрам 1-го року навчання як обов'язкову.

Характерними для британських вищих навчальних закладів є такі форми організації навчального процесу: лекції, диспути, семінари, практичні заняття, самостійна робота. Сьогодні лекція поступилася місцем різним формам роботи з малими групами. Також використовується традиційна для британських університетів форма організації навчального процесу – тьюторські заняття. Система позааудиторної роботи охоплює самостійну навчальну роботу студентів, роботу з підвищення професійної майстерності та волонтерську діяльність. До засобів навчання, що використовуються у навчальному процесі, належать: підручники (в тому числі електронні), навчальні посібники і т.п.; прості візуальні засоби: реальні предмети, моделі, таблиці, графіки, діаграми та ін.; складні: аудіо, аудіовізуальні (телебачення, відео); засоби, які автоматизують процес навчання (дидактична техніка – проектори, комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі).

Дистанційне навчання посідає чільне місце в системі підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії. Найбільшим відомим з упровадження очно-заочної (part-time) та дистанційної форми навчання є Відкритий Університет (Open University), який має філії по всій території Великої Британії. Для підвищення фаховості дипломованих соціальних працівників, які працюють з «дітьми групи ризику», у Великій Британії пропонуються різноманітні очно-заочні (part-time) курси. Підготовку соціальних працівників до роботи з дітьми здійснюють також на спеціальних додаткових курсах дослідницькі університетські групи, до складу яких входять викладачі шкіл і здобувачі наукового ступеня.

У третьому розділі «Зміст і форми організації підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в навчальних закладах США» розкрито особливості професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США.

Результати дослідження засвідчують, що підготовка соціальних працівників у США здійснюється в процесі поєднання теорії з практикою, навчання з дослідницькою діяльністю на основі гуманістичного підходу. Американська вища школа, як і британська, у підготовці соціальних працівників використовує найрізноманітніші технології, форми і методи (особистісно-орієнтовані, проєктивні, інформаційні, інтерактивні, проблемного навчання, групової навчальної діяльності, навчання як дослідження, концентрованого навчання). Надзвичайно популярним є кейс-метод (метод вивчення конкретних ситуацій). У підготовці фахівців соціальної роботи важлива роль належить самостійній та позааудиторній роботі.

Початковий рівень професійної готовності фахівця до практичної соціальної роботи засвідчує ступінь бакалавра. Бакалаври є практиками загального профілю, тобто фахівцями, які

працюють з окремими індивідами, сім'ями, групами та громадами і не обмежують себе конкретними сферами практики або певними категоріями населення. Такі фахівці володіють базовими компетенціями та основними методами і формами соціальної роботи, мають загальне уявлення про дослідницьку роботу.

Магістерські програми з соціальної роботи є більш спеціалізованими, вимагають оволодіння так званою «подвійною концентрацією» (dual concentration) спеціальних методичних знань і практичних умінь в одній або кількох галузях соціальної роботи. Виявлено, що другою найпоширенішою концентрацією на рівні магістратури є робота з дітьми, молоддю і сім'ями.

Завершальним етапом у підготовці фахівців соціальної роботи є навчання у докторантурі. Здобуття ступеня доктора здійснюється за програмами підготовки доктора соціальної роботи (DSW) й доктора філософії соціальної роботи (Ph.D), що передбачає проведення самостійних наукових досліджень. Ступінь Ph.D надається зазвичай за проведені науково-теоретичні дослідження, а DSW – з практичної професійної діяльності.

Аналіз літератури та навчально-методичної документації дає підстави стверджувати, що в США неперервній освіті фахівців соціальної сфери приділено багато уваги. Важливим елементом системи неперервної професійної підготовки соціальних працівників є післядипломна освіта. Основні види післядипломної освіти: програми, які передбачають отримання сертифікатів, а також окремі курси традиційного та дистанційного навчання; професійне навчання за індивідуальною програмою та ін.

Для підготовки фахівців, які планують зосередитися на роботі з «дітьми групи ризику», акредитовані програми підготовки за денною та очно-заочною формами навчання пропонують широкий перелік вибіркового дисциплін: «Охорона дитинства»; «Дитяча психологія»; «Розвиток дитини»; «Насильство в школі: причини та інтервенція»; «Моделі інтервенції у випадках жорстокого поводження з дітьми та дитячою бездоглядністю»; «Асоціальна поведінка у дитинстві та ранній юності: теорія і практика»; «Практика соціальної роботи в школі з дітьми, які мають проблеми в навчанні, та їх сім'ями»; «Жорстоке поводження з дітьми та сімейне насильство»; «Соціальна робота та права дітей» та ін. Обов'язковою є практика у відповідних соціальних закладах.

Американська Національна асоціація соціальних працівників розробляє спеціальні сертифіковані програми за денною та очно-заочною формами навчання для підвищення професійного і суспільного визнання соціальної роботи з «дітьми групи ризику». Так, для практиків, які вже мають ступінь бакалавра та/або магістра соціальної роботи, пропонується практично-орієнтована програма підготовки фахівця з «соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями» з отриманням відповідного сертифіката (для бакалавра: Сертифікат соціального працівника, який спеціалізується на роботі з дітьми, молоддю та сім'ями (Certified Children, Youth

and Family Social Worker – C–CYFSW); для магістра: Сертифікат соціального працівника вищого рангу, який спеціалізується на роботі з дітьми, молоддю та сім'ями (Certified Advanced Children, Youth and Family Social Worker – C–CAYFSW). Програми з удосконалення практики соціальної роботи з «дітьми групи ризику» за денною та очно-заочною формами навчання пропонує для дипломованих соціальних працівників і низка американських університетів та коледжів.

Упродовж останніх років у США спостерігається поширення програм підготовки фахівців інноваційного типу, зокрема, з використанням технологій дистанційного навчання.

Дистанційна форма навчання майбутніх фахівців, які спеціалізуються на роботі з «дітьми групи ризику», не пропонується як самостійна форма підготовки, а як форма, що поєднує елементи денної та дистанційної форм навчання. Популярними є також різноманітні он-лайн курси в рамках підготовки бакалавра, магістра соціальної роботи, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

У четвертому розділі «Порівняльний аналіз підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США, Великій Британії та Україні» здійснено порівняльний аналіз змісту і форм організації підготовки фахівців соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в трьох країнах; обґрунтовано можливості використання окремих ідей прогресивного зарубіжного досвіду в навчальному процесі вищих освітніх закладів України.

У результаті порівняльного аналізу встановлено, що спільними рисами професійної підготовки соціальних працівників у США та Великій Британії є: багаторівнева система підготовки; висока якість навчальних програм; орієнтація на практику; неможливість професійної роботи з «дітьми групи ризику» без спеціальної освіти та ін. Відмінності, насамперед, стосуються організаційних форм і методів здійснення навчального процесу. Багаторівневність є характерною і для системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні, але тут ще не достатньо чітко розроблено зміст освітніх програм підготовки магістра та доктора філософії.

У США та Великій Британії значно більшу уваги приділено індивідуальній, самостійній та науково-дослідній роботі студентів, що сприяє підвищенню професійної компетентності студентів. В Україні зберігається тенденція до універсальних навчальних програм, фронтального спілкування, лекційної форми передачі інформації.

Відрізняється і система оцінювання знань студентів. Так, у США і Великій Британії студенти виконують значну кількість реферативних повідомлень, есе, інших робіт творчого характеру. У Великій Британії важливу роль в оцінці навчання студентів відіграє портфоліо (portfolio), котре вважається збіркою усіх письмових робіт студента, звітів про проходження практики, звітів вчителів практики та тьютора щодо проміжного та кінцевого оцінювання навчання студента. Тьютор забезпечує розробку індивідуальних освітніх програм студентів та супроводжує процес

індивідуальної освіти в навчальному закладі. Все це не характерне для вітчизняного освітнього процесу.

Порівняльний аналіз навчальних планів та програм США, Великої Британії та України свідчить про те, що принциповою відмінністю в моделях професійної підготовки соціальних працівників є спрямованість змісту програм підготовки фахівців у США та Великій Британії на попередження неблагополуччя в розвитку дитини, превентивну допомогу, соціально-правовий захист дітей, а в Україні – на терапевтичну допомогу, корекцію відхилень.

Виявлено, що в США та Великій Британії практичний досвід і/або волонтерська практика з «дітьми групи ризику» є необхідною умовою для вступу в магістратуру на програми, що спеціалізуються на підготовці фахівців до роботи з цією категорією клієнтів. Існують також і вікові обмеження (вік студентів становить 25-30 років, що, очевидно, пояснюється специфікою професії, яка потребує певної зрілості і життєвого досвіду).

Ще однією відмінною рисою в організації підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії є залучення працедавців до розробки відповідних програм підготовки фахівців. Працедавці заохочують соціальних працівників до підвищення професійного рівня, а також до проведення досліджень. Такий підхід спонукає навчальні заклади цих країн до розробки і впровадження великої кількості короткотривалих вузько-орієнтованих програм – курсів підвищення кваліфікації фахівців, які спеціалізуються на роботі з «дітьми групи ризику», з отриманням відповідних сертифікатів та можливістю накопичувати кредити відповідно до Європейської системи трансферу оцінок (ECTS). При цьому активно розвивається дистанційна та он-лайн форми навчання з використанням технічних засобів навчання, електронних підручників і т.п.

Обов'язковою для соціальних працівників, які спеціалізуються на роботі з «дітьми групи ризику», в США та Великій Британії є практика у відповідних агентствах, клієнтами яких є безпосередньо діти. В цих країнах не існує універсального стандарту щодо умов організації і проходження практики, крім рекомендованої кількості годин (на практику відводиться до 50 % часу як на рівні підготовки бакалавра соціальної роботи, так і на рівні магістра). Навчальний заклад самостійно або спільно з соціальними агентствами, де проходить практика, розробляє навчальну програму практики, яка: повинна відповідати місії навчального закладу, цілям навчального плану, відображати концепцію практики факультету та відповідати потребам громади.

В умовах української університетської освіти практична підготовка майбутніх соціальних працівників забезпечується насамперед через їх залучення до волонтерської діяльності та проходженням різних видів практик. Незначний відсоток кредитів, що відведений на практику у соціальних закладах, не може сприяти належному рівню підготовки, адже саме під час практики

студент має змогу застосовувати теоретичні знання з соціальної роботи з «дітьми групи ризику» у практичних ситуаціях професійної діяльності, безпосередньо засвоювати етику та цінності соціальної роботи, формувати професійно важливі якості та власний стиль професійної діяльності.

Однією з особливостей практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у США та Великій Британії є те, що практичні заняття проводяться як у соціальних закладах польовим інструктором, так і в навчальному закладі викладачем практики. Процес практичного навчання соціальній роботі в цих країнах характеризується трьома підходами щодо його організації, а саме: наставницьким, академічним та поєднуючим. До планування програм практики залучаються працівники соціальних служб та керівники практики (від бази практики і від університету), чого наразі в Україні немає.

Основні відмінності між моделями проведення практики для студентів-бакалаврів спеціальності «соціальна робота» в США та Великій Британії полягають у кількості годин, відведених на практику, кількості місць практики та організаційній структурі практики. Найбільш чітка організаційна структура практики у Великій Британії, де керівництво практикою здійснює керівник практики від університету та супервізор від бази практики. В США та Великій Британії визначені організаційні стандарти навчальної практики, які: декларують орієнтацію університетів на етнічне та культурне різноманіття груп клієнтів; прописують співпрацю та зв'язки з базами практики; інструктують керівників практики та забезпечують необхідними ресурсами студентів.

Докторантура відіграє важливу роль в системі підготовки фахівців соціальної сфери. Оскільки до викладання в США та Великій Британії у вищих навчальних закладах допускають зазвичай лише фахівців з докторським дипломом, то саме від ефективної діяльності докторантури залежить якість підготовки фахівців усіх рівнів. Зауважимо, що докторські програми (PhD) з соціальної роботи в Україні тільки починають функціонувати.

Здійснене дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. «Діти групи ризику» – це інтегроване поняття для означення категорії дітей, соціальний і психічний стан яких за певними ознаками не має стабільності, які практично не можуть самостійно перебороти життєві труднощі.

До групи ризику належать діти: з проблемами у розвитку без різко вираженої клініко-патологічної характеристики; з вираженими відхиленнями в характері та психопатоподібною поведінкою, з емоційними порушеннями; з проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації; гіпердинамічним синдромом; які перебувають в умовах депривації; з неблагополучних родин; які пережили насильство; які залишилися без опіки батьків; обдаровані. Основні фактори, які зумовлюють виникнення групи ризику: медико-біологічні; психологічні; соціально-економічні; педагогічні.

2. Соціальна робота з «дітьми групи ризику» у Великій Британії має комплексний характер і здійснюється у всіх формах соціальної, педагогічної та психологічної допомоги на рівні індивіда, сім'ї, громади. В діяльності соціального працівника з «дітьми групи ризику» можна виокремити кілька основних напрямів: діагностичний, аналітичний, корекційний, освітньо-профілактичний і робота з сім'єю дитини.

3. Ступінь з соціальної роботи (Degree in Social Work) є визнаною кваліфікацією у Великій Британії для соціальних працівників, підготовка яких забезпечується університетами або коледжами у співпраці з соціальними агентствами. Вони беруть на себе спільну відповідальність за відбір студентів, їх навчання і оцінювання, а також підтримку їх підготовки на сучасному рівні.

Підготовка орієнтована як на професійний, так і на особистісний розвиток фахівця, який повинен мати значний обсяг знань, умінь та навичок у поєднанні з відповідними особистісними якостями і здатністю до творчого, нестандартного вирішення проблем клієнта. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників є значним здобутком британської системи соціальної освіти, ефективність якої забезпечується чіткою координацією діяльності університетів і соціальних закладів, інтеграцією теорії та практики, різноманітністю моделей практичної підготовки, методичними розробками.

Чільне місце у професійній підготовці фахівців посідає самостійна робота студентів і науково-дослідна діяльність.

Підготовці соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» у Великій Британії надається важливе значення. Основною в цій підготовці вважається дисципліна «Соціальна робота з дітьми та сім'ями», а також практика у відповідних соціальних закладах. Магістратура передбачає чітке визначення вступником напряму та спеціалізації в підготовці і обов'язково пропонує для вивчення проблеми дітей та молоді, зокрема «дітей групи ризику»: «Захист дітей»; «Термінова опіка над дітьми»; «Діти та сім'ї зі спеціальними потребами».

В системі підготовки фахівців соціальної роботи широко використовується дистанційне навчання. Найбільшим відомим з упровадження очно-заочної (part-time) та дистанційної формам навчання є Відкритий Університет (Open University). Для підвищення фахового рівня дипломованих соціальних працівників, які працюють з «дітьми групи ризику», пропонуються різноманітні очно-заочні (part-time) курси: з отриманням кваліфікації фахівця за напрямом «соціальна робота з дітьми, молоддю, сім'ями та піклувальниками».

4. Американська система соціальної допомоги і захисту дітей є менш централізованою, ніж у Великій Британії. Її функціонування забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремих штатів. У США, згідно з федеральними законами та законами штатів, захист дітей від усіх факторів ризику покладено на державні служби захисту дітей, які підпорядковані Департаменту соціальних служб. До першочергових завдань

служб захисту дітей належать: розгляд заяви про насильство та занедбання; встановлення причини насильства та занедбання; запобігання подальшому нанесенню шкоди дітям; визначення інтересів дітей; прийняття заходів для покращення здатності сім'ї утримувати дітей у безпеці вдома; вилучення дітей з проблемної родини; опіка над дітьми за потреби.

5. У США існують загальні для всіх програм підготовки соціальних працівників вимоги до змісту навчальних планів; їх конкретизацію (змісту, кількості та послідовності проходження навчальних дисциплін, системи оцінювання знань студентів) навчальні заклади встановлюють самостійно.

Соціальні працівники із ступенем бакалавра є практиками загального профілю, тобто фахівцями, які працюють з окремими індивідами, сім'ями, групами та громадами і не обмежують себе певними сферами практики або певними категоріями населення. Такі фахівці: володіють базовими компетенціями та основними методами соціальної роботи; мають загальне уявлення про дослідницьку роботу та організаційну діяльність. На відміну від бакалаврів, підготовка магістрів соціальної роботи вимагає оволодіння так званою «подвійною концентрацією» (dual concentration) спеціалізованих знань і практичних умінь в одній або кількох галузях соціальної роботи.

Соціальний захист «дітей групи ризику» є другою популярною «концентрацією» та практикою в соціальній роботі. Майбутнім фахівцям пропонується широкий перелік вибіркового дисциплін: «Охорона дитинства»; «Дитяча психологія»; «Політика соціального забезпечення: діти, молодь та сім'ї»; «Соціальна робота в сфері освіти»; «Розвиток дитини»; «Насильство в школі: причини та інтервенція»; «Моделі інтервенції у випадках з жорстоким поведінням з дітьми та дитячою бездоглядністю»; «Асоціальна поведінка в дитинстві та ранній юності»; «Жорстоке поведіння з дітьми та сімейне насильство»; «Психічне здоров'я дітей». Обов'язковою є практика у відповідних соціальних закладах.

У США функціонують програми для студентів 2-го року магістратури, які готують фахівців на керівні посади в служби соціального захисту дітей з отриманням відповідного сертифіката (IV-E Child Welfare Training Program).

Американська Національна асоціація соціальних працівників розробляє спеціальні сертифіковані програми за денною та очно-заочною формами навчання, які мають на меті підвищити професійне та суспільне визнання соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями. Для практиків, які вже мають ступінь бакалавра та/або магістра соціальної роботи, пропонується практично-орієнтована програма підготовки фахівця з «соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями» з отриманням відповідного сертифікату: для бакалавра: Сертифікат соціального працівника, який спеціалізується на роботі з дітьми, молоддю та сім'ями (Certified Children, Youth and Family Social Worker); для магістра: Сертифікат соціального працівника вищого рангу, який

спеціалізується на роботі з дітьми, молоддю та сім'ями (Certified Advanced Children, Youth and Family Social Worker).

Упродовж останніх років у США спостерігається зростання кількості програм інноваційного типу, зокрема, он-лайн курсів, програм з використанням технологій дистанційного навчання. Дистанційна форма навчання майбутніх фахівців, які спеціалізуються на роботі з «дітьми групи ризику», пропонується як форма, що поєднує елементи денної та дистанційної форм навчання.

Докторантура відіграє важливу роль у цілісній системі підготовки фахівців соціальної сфери. Здобуття ступеня доктора у США здійснюється за програмами підготовки доктора соціальної роботи (DSW) й доктора філософії соціальної роботи (Ph.D). Це суміжні програми різних факультетів, основою яких є самостійні наукові дослідження.

Підготовка фахівців соціальної роботи неможлива без проходження польової практики, яка передбачає: отримання практичних навичок відповідно до галузі практики; застосування теоретичних знань на практиці; оволодіння знаннями і вміннями, необхідними для розуміння етики, цінностей і цілей соціальної роботи на мікро- та макрорівнях, практичної роботи з різними за культурою, расою, етнічним складом людьми.

6. Характерними для американських і британських вищих навчальних закладів у підготовці соціальних працівників є найрізноманітніші технології, форми і методи (особистісно орієнтовані, проєктивні, інформаційні, інтерактивні, проблемного навчання, групової навчальної діяльності, навчання як дослідження, концентрованого навчання). Надзвичайно популярний в обох країнах кейс-метод. У Великій Британії існує традиційна для англійських університетів унікальна форма організації навчального процесу – тьюторські заняття.

До засобів навчання, які широко використовуються в навчальному процесі належать: підручники (в тому числі електронні), навчальні посібники; прості візуальні засоби: реальні предмети, моделі, таблиці, графіки, діаграми та інший наочний матеріал; складні засоби: аудіальні, аудіовізуальні (звуковий фільм, відео), засоби, які автоматизують процес навчання (дидактична техніка – проєктори, комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі).

7. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» в США та Великій Британії загалом здійснюється на високому рівні. Вважаємо, що окремі прогресивні ідеї зарубіжного досвіду є вартими для запозичення у вітчизняній освітній практиці:

- професійний відбір майбутнього фахівця соціальної роботи;
- формування мотивації фахівця соціальної сфери щодо важливості роботи з «дітьми групи ризику»;

- обов'язкова наявність диплома бакалавра або магістра соціальної роботи для професійної діяльності з «дітьми групи ризику»;

–широке використання у навчальному процесі сучасних технічних засобів, технологій дистанційного навчання;

–підготовка студентами портфоліо:

–інтегративний і міждисциплінарний характер організації практичної підготовки фахівців;

–орієнтованість магістерської програми фахової підготовки соціальних працівників на конкретні групи клієнтів, «дітей групи ризику» зокрема;

–організація продуктивної співпраці ВНЗ з соціальними закладами і потенційними роботодавцями;

–ефективне використання в процесі підготовки майбутніх фахівців потенціалу науково-дослідної, індивідуальної і самостійної роботи студентів;

–оптимальне поєднання теоретичної і практичної підготовки;

–організація практичної підготовки (наставницький, академічний і поєднуючий підходи);

–чіткі орієнтири на подальше працевлаштування випускників;

–упровадження наукового ступеня з соціальної роботи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику». Перспективою подальшої науково-пошукової діяльності можуть стати: питання реформування підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні; впровадження зарубіжного досвіду дистанційної підготовки фахівців; вдосконалення взаємодії освітніх та соціальних закладів у процесі професійної підготовки соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Превентивна діяльність соціальних служб Великої Британії з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки: Монографія / [Бартош О., Бабинець М., Досін А., Козубовська І., Шпеник С.]. – Ужгород: Шарк, 2010 – 260 с.
2. Зарубіжний досвід підготовки фахівців у системі дистанційної освіти: Монографія. Видання друге, доповнене / [Козубовська І.В., Бартош О.П., Шпеник С.З., Бабинець М.М.]. – Ужгород: ПП Бреза, 2012. – 155 с.
3. Зарубіжний досвід соціальної роботи з дітьми групи ризику і професійної підготовки фахівців: Монографія / [Козубовська І.В., Бартош О.П., Козубовський Р.В., Шпеник С.З.]. – Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. – 136 с.
4. Шпеник С.З. Деякі особливості фостерної опіки дітей у Великій Британії і США / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2007. – Вип.11. – С.166-167.

5. Шпеник С.З. Попередження насильства щодо дітей у Великій Британії / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – Вип.13. – С.191-192.
6. Шпеник С.З. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників Великої Британії до роботи з дітьми / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – Вип.15. – С.167-168.
7. Бартош О.П. Особливості опіки і соціального захисту неповнолітніх у Великій Британії / О.П.Бартош, С.З.Шпеник // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Випуск 121. – С.25-28.
8. Шпеник С.З. Соціально-психологічна підтримка дітей групи «ризик» в освітніх закладах Великої Британії / С.З.Шпеник // Зб.наук.пр. Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка і психологія. Вип.11 (спецвип., ч.2). / Редкол.: Бех І.Д., Огнев'юк В.О., Кононко О.Л. – К.: КМПУ ім.Б.Д.Грінченка, Київ, 2009. – С.106-109.
9. Бартош-Пічкач О.П. Особливості дистанційної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми у Великій Британії / О.П.Бартош-Пічкач, С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2009. – Вип.16.– С.12-18.
10. Шпеник С.З. Організація дозвілля дітей і молоді в діяльності соціальних служб у країнах Західної Європи / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2009. – Вип.16. – С.98-100.
11. Козубовська І.В. Модифікація поведінки дітей групи ризику в шкільній системі США / І.В.Козубовська, С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2009. – Вип.17. – С.128-129.
12. Бартош-Пічкач О.П. До проблеми підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми у Великій Британії / О.П.Бартош-Пічкач, С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2010. – Вип.18. – С.16-22.
13. Шпеник С.З. Особливості практичної підготовки соціальних працівників у Великій Британії / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2010. – Вип.19. – С.257-259.
14. Шпеник С.З. Діти групи ризику як об'єкт соціальної роботи / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – Вип.21. – С.212-214.
15. Шпеник С.З. Моніторинг якості вищої освіти США / С.З.Шпеник, І.В.Козубовська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – Вип.23. – С.215-216.

16. Шпенык С.З. Некоторые особенности профессиональной подготовки бакалавров социальной работы в США / С.З.Шпенык // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журнал научных публикаций. – Москва, 2014. – №05(64). – Часть II. – С.188-191.
17. Шпеник С.З. Дослідження проблеми «діти групи «ризик» у США / С.З.Шпеник // Вісник Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – 2014. – №13 (306). – С.117-120
18. Бартош О.П. До питання визначення категорії «діти групи ризику» в Угорщині / О.П.Бартош, С.З.Шпеник // Вісник Луганського національного університету імені Т.Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Луганськ: ЛНУ. – 2015. – № 2 (291) квітень. – Частина I. – С.84-92.
19. Шпеник С.З. Соціально-правовий захист дітей групи «ризик» в США / С.З.Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2015. – Вип.37.– С.202-205.
20. Shpenyk S. «Children at Risk» Concept and Main Theoretical Approaches to It / S.Shpenyk // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5, Number 2 (March /April). Series «Education & Pedagogy». – Toronto: Shiny World Corp. – PP.97-101.

Опубліковані праці апробаційного характеру

21. Шпеник С.З. Деякі особливості фостерної опіки дітей у Великій Британії і США / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи «ризик» (м.Ужгород, 5 жовтня 2007 року). – Ужгород: ФСН, 2007. – С.82-83.
22. Шпеник С.З. Особливості дітей, позбавлених батьківського піклування у Великій Британії / С.З.Шпеник // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу» (м.Чернівці, 13-14 грудня 2007 року). – Чернівці: Рута, 2007. – С.136-138.
23. Шпеник С.З. Соціальний захист дітей, позбавлених батьківського піклування, в США і Великій Британії / С.З.Шпеник / Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми групи «ризик» (м.Ужгород, 4 жовтня 2009 року). – Ужгород: ФСН, 2009. – С.92-96.
24. Шпеник С.З. Превентивна робота соціальних служб Великої Британії з дітьми та молоддю / С.З. Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень 20-ої ювілейної конференції «Соціальна робота та соціальне середовище» (м.Сегед, Угорщина, 20-21 травня 2010 року). – Сегед, 2010. – С.77-78.
25. Шпеник С.З. Психолого-педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки неповнолітніх у Великій Британії / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень VII обласної науково-

практичної конференції «Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді» (м.Ужгород, 5 червня 2010 року). – Ужгород: Гражда. – 2010. – С.80-85.

26. Шпеник С.З. Підготовка дидактичних матеріалів для дистанційного навчання майбутніх фахівців соціальної роботи у Великій Британії / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції «Практична соціальна робота і підготовка фахівців соціальної сфери» (м.Ужгород, 17-18 вересня 2010 року). – Ужгород: УжНУ. – 2010. – С.122-125.
27. Шпеник С.З. Соціально-правовий захист неповнолітніх з обмеженими можливостями у Великій Британії / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень Всеукраїнського міжвузівського соціально-правового семінару «Правова освіта перед викликами сучасності» (м.Київ, 26 травня 2011 року). – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова. – 2011. – С.29-31.
28. Шпеник С.З. Психотерапевтичні методи в соціальній роботі з неповнолітніми у Великій Британії і США / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції «Вдосконалення підготовки фахівців соціальної роботи в світлі вимог Болонської системи» (м.Ужгород, 22 вересня 2011 року). – Ужгород: УжНУ. – 2011. – С.94-96.
29. Шпеник С.З. Зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у процесі волонтерської діяльності / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи» (м.Ужгород, 27 вересня 2013 року). – Ужгород: УжНУ. – 2013. – С.129-130.
30. Шпеник С.З. Особливості практичної підготовки фахівців соціальної сфери в США / С.З.Шпеник // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Професійна підготовка студентів соціально-професійної сфери – освітня складова суспільного розвитку» (дистанційної) (м.Київ, 1 квітня 2014 року). – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2014. – С.73-74.
31. Шпеник С.З. «Діти групи ризику» як наслідок жорстокого поводження з дитиною в сім'ї / С.З.Шпеник // Матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: соціальна робота і здоровий спосіб життя» (м.Ужгород, 19 вересня 2014 року). – Ужгород: УжНУ, 2014. – С.89-90.
32. Бартош О.П. Factors that Contribute to «Children at Risk» Category in Hungary / О.П.Бартош, С.З.Шпеник // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «The Top Actual Researches in Modern Science» (Аджман, ОАЕ, 18 липня 2015 року). – Vol. IV (July 18-19, 2015, Ajman, UAE). – Dubai: Rost Publishing, 2015. – С.5-11
33. Шпеник С.З. Деякі особливості соціальної роботи з дітьми групи ризику в США / С.З.Шпеник // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ключові питання наукових

досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» (м.Львів, 29-30 січня 2016 року). – Львів: БВ, 2016. – С.51-53

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

34. Шпеник С.З. Зарубіжний досвід організації дистанційного навчання в професійній підготовці фахівців соціальної роботи: Методичні рекомендації / С.З.Шпеник. – Ужгород: УжНУ. – 2010. – 19 с.
35. Шпеник С.З. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з «дітьми групи ризику» в США: Методичні рекомендації / С.З.Шпеник. – Ужгород: УжНУ, 2014. – 27 с

АНОТАЦІЇ

Шпеник С.З. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми групи ризику в США та Великій Британії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України. – Ужгород, 2016.

В дисертації проаналізовано особливості професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Великої Британії до роботи з «дітьми групи ризику» (багаторівневість підготовки; міждисциплінарний характер навчання; оптимальне поєднання теоретичної і практичної підготовки; формування мотивації студентів до роботи з «дітьми групи ризику»; широке використання інтерактивних методів навчання, сучасних технічних засобів, дистанційного навчання, потенціалу самостійної, індивідуальної, дослідницької роботи студентів; підготовка студентами портфоліо; система супервізії; тьюторство; наявність у планах підготовки обов'язкових дисциплін, що безпосередньо спрямовані на підготовку соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику»; впровадження наукових ступенів з соціальної роботи; партнерська співпраця з соціальними закладами і потенційними роботодавцями, залучення їх до розробки програм підготовки фахівців; чіткі орієнтири на подальше працевлаштування); охарактеризовано специфіку роботи соціальних працівників в різних соціальних закладах і службах; здійснено порівняльний аналіз структури, змісту та організації професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США, Великої Британії і України; обґрунтовано можливості реалізації прогресивних ідей зарубіжного досвіду у вітчизняному освітньому просторі.

Ключові слова: соціальна робота, підготовка соціальних працівників, структура, зміст та організація підготовки, «діти групи ризику», вищі навчальні заклади, Велика Британія, США, Україна.

Шпенюк С.З. Подготовка социальных работников к работе с детьми группы риска в США и Великобритании. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», Министерство образования и науки Украины. – Ужгород, 2016.

В работе в контексте формирования системы социального образования Украины: выявлены особенности профессиональной подготовки социальных работников в высших учебных заведениях США и Великобритании к работе с детьми группы «риска» (многоуровневая подготовка; междисциплинарный характер обучения; оптимальное сочетание теоретической и практической подготовки; формирование мотивации студентов к работе с детьми группы «риска»; широкое использование интерактивных методов обучения, технических средств, дистанционного обучения, потенциала самостоятельной, индивидуальной, исследовательской работы студентов; подготовка студентами портфолио; система супервизии; тьюторство; наличие в планах подготовки обязательных дисциплин, непосредственно направленных на подготовку социальных работников к работе с детьми группы «риска»; внедрение научных степеней по социальной работе; партнерское сотрудничество с социальными учреждениями и потенциальными работодателями, привлечение их к разработке программ подготовки; четкие ориентиры на дальнейшее трудоустройство); охарактеризована специфика работы социальных работников в различных социальных учреждениях и службах; осуществлен сравнительный анализ структуры, содержания и организации профессиональной подготовки социальных работников в высших учебных заведениях США, Великобритании и Украины; обоснованы возможности реализации прогрессивных идей зарубежного опыта в отечественное образовательное пространство.

Ключевые слова: социальная работа, подготовка социальных работников, структура, содержание и организация подготовки, «дети группы риска», высшие учебные заведения, Великобритания, США, Украина.

Shpenyk S.Z. Training of social workers for the work with at risk children in the USA and Great Britain. – Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Uzhhorod National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Uzhhorod, 2016.

The thesis is devoted to the issue of training of social workers for the work with «at risk children» in the higher educational institutions of the USA and Great Britain.

It has been found that the category of «at risk children» includes children: with developmental problems without pronounced clinical and pathological characteristics; with marked deviations in the

nature and psycho-pathological-like behaviour, with emotional disturbances; with manifestations of social, educational and psychological maladjustment; in conditions of deprivation; left without parental care for various reasons (children of internally displaced persons, migrants, children of people affected by military actions, street children, children who have lost loved ones); who are educationally neglected, from dysfunctional, antisocial families (in need of social-economic and social-psychological support); with hyperdynamic syndrome; who are under hypercare of parents, relatives or caregivers; who are gifted or child prodigy; who have experienced various types of violence.

In the conducted research the term «at risk children» means a category of children whose social status because of certain grounds has no stability, who cannot themselves overcome the difficulties in their lives.

The factors have been defined to refer children to the group of risk: biomedical (poor health and availability of hereditary or congenital problems; signs of deviations in mental and physical development; the child is surrounded by the environment that has a harmful impact on his/her health, etc.); psychological (the child has signs: the rejection itself, neurotic reactions, emotional instability, the child experiences difficulties in communication, interaction with peers and adults, etc.); socio-economic (vital needs of the child are unresolved; the family has financial problems; the family lives in adverse psychological climate; parents follow an immoral lifestyle; family members do not fit the society life; the child is surrounded by the antisocial environment etc.); pedagogical (the child does not get the proper education; the content of training programmes of educational institutions and learning environment of children do not meet their physiological characteristics and the tempo of mental development and education of children; the lack of interest of students in learning, closeness for good practices, etc.).

It has been found that at present social work with «at risk children» in the USA and Great Britain has a complex character and is carried out in all forms of social, educational and psychological assistance.

We can define several main areas in the activity of a social worker with «at risk children»: diagnostic, analytical, correctional, educational and preventive, work with the child's family.

The following issues have been considered in the thesis within the context of formation of social education in Ukraine: peculiarities of training of social workers in higher educational institutions of the USA and Great Britain for the work with «at risk children» (interdisciplinary character of studies; the optimal combination of theoretical and practical training; the formation of students motivation for the work with children «at risk»; the widespread use of interactive teaching methods, technical means, distance learning, potential of self-study, individual, scientific and research work of students; students portfolio; supervision system; obligatory courses in the curriculum that are directly aimed at training social workers for the work with «at risk children»; the introduction of scientific degree in social work; partnership with social institutions and potential employers; clear projecting on future employment); characteristics of the specific work of social workers in different social institutions and services;

comparative analysis of the structure, content and organization of the training of social workers in higher educational institutions of the USA, Great Britain and Ukraine; the possibility of application of progressive ideas of foreign experience of social workers training for the work with «at risk children» in the national educational environment.

The common features of American, British and Ukrainian system of social workers training for the work with «at risk children» are: the taught direct work with children and families; focusing on human capabilities and resources; choosing the correct approach to children; collaboration with other social services; the taught process of assessment, planning, implementation of practice tasks, monitoring etc. Students analyze principles of social services provision to address the children and their families, also gain knowledge to develop strategies, technologies and techniques for the effective problem solving.

The training of future social workers to work with «at risk children» in the USA and Great Britain is generally carried out at a high level, and particular progressive ideas of foreign experience are worth to be implemented into home educational practice.

Key words: social work, training of social workers, the structure, content and organization of training, «at risk children», higher educational institutions, Great Britain, the USA, Ukraine.

Підписано до друку 01.11.2016. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 0.9.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

---

*Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції*